Stanislavskiy sistemi teatr san'atida inqilobiy burilish yasadi. U aktyorni oddiy ijrochi emas, balki ichki dunyosi orqali obrazni qayta yaratuvchi ijodkor sifatida qaradi. Uning besh asosiy tamoyili - sahnaviy haqiqat, "magar" printsipi, diqqat markazi, emotsional xotira va jismoniy harakatlar - bugungi teatr va kino san'atida ham o'z dolzarbligini saqlab kelmoqda. O'zbek teatrining shakllanishida ham bu metodning ahamiyati katta bo'lib, bugungi kunda yosh aktyorlar ta'limida muhim metod sifatida qo'llanilmoqda.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Stanislavskiy K. S. Mening hayotim san'atda. Moskva: Iskusstvo, 1926.
2. Stanislavskiy K. S. Aktyorning o'z ustida ishlashi. Moskva: Iskusstvo, 1938.
3. Stanislavskiy K. S. Rejissyorning daftaridan. Moskva: Iskusstvo, 1933.
4. Qodirov A. O'zbek teatr san'ati tarixi. Toshkent: Fan, 1987.
5. Strasberg L. Method Acting. Nyu-York, 1965.

**REZYUME.** Mazkur maqolada K.S.Stanislavskiy tomonidan ishlab chiqilgan aktyorlik sistemasining nazariy asoslari va uning teatr san'atidagi o'rni keng qamrovda tahlil qilingan. Xususan, sistemasining besh asosiy tamoyili - sahnaviy haqiqat, "magar" printsipi, diqqat markazi, emotsional xotira va jismoniy harakatlar metodining mohiyati, ularning ijodiy jarayondagi roli va teatr amaliyotidagi qo'llanishi ilmiy nuqtai nazardan yoritiladi. Shuningdek, sistema jahon teatr san'ati hamda o'zbek teatr maktabining shakllanishiga ko'rsatgan ta'siri haqida batafsil fikr yuritiladi.

**РЕЗЮМЕ.** В статье дан комплексный анализ теоретических основ актёрской системы К.С. Станиславского и её роли в театральном искусстве. В частности, с научной точки зрения раскрывается сущность пяти основных принципов системы – сценической правды, принципа «если», фокуса внимания, эмоциональной памяти и метода физических движений, их роль в творческом процессе и применение в театральной практике. Также подробно рассматривается влияние системы на мировое театральное искусство и формирование узбекской театральной школы.

**SUMMARY.** This article provides a comprehensive analysis of the theoretical foundations of the acting system developed by K. S. Stanislavsky and its role in theatrical art. In particular, the essence of the five main principles of the system - stage truth, the principle of "if", the focus of attention, emotional memory and the method of physical movements, their role in the creative process and application in theatrical practice are covered from a scientific point of view. The influence of the system on world theatrical art and the formation of the Uzbek theatrical school is also discussed in detail.

## SAHNA NUTQI DARSLARIDA NUTQ TEXNIKASINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

**Damir Urazbaev** – *o'qituvchi*
*O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali*
*"Rejissura san'ati" kafedrasi*

**Tayanch so'zlar:** sahna nutqi, nutq texnikasi, ovoz, nafas, artikulyatsiya, diktsiya, ifoda madaniyati, pedagogik yondashuv.

**Ключевые слова:** сценическая речь, техника речи, голос, дыхание, артикуляция, дикция, культура выражения, педагогический подход.

**Key words:** stage speech, speech technique, voice, breathing, articulation, diction, expression culture, pedagogical approach.

Nutq madaniyatini rivojlantirish va uni tadbig' qilish hozirgi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir. Nutq madaniyatini rivojlandirish uchun esa dast avval sahna nutqi fanining ilimiy strukturalariga va bir qancha omillarga etibor qaratish lozim. Aktyor yoki sahna ijrochisining muvaffaqiyati nafaqat ijodiy salohiyatga, balki so'z orqali ta'sir etish qobiliyatiga ham bog'liq. Shu sababli sahna nutqi fanining o'qitilishida nutq texnikasini shakllantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Sahna nutqi, inson nutqini ifodali, estetik va kommunikativ jihatdan mukammal shaklidir. Uning asosi bo'lgan nutq texnikasi esa so'zlovchining nafas, ovoz, artikulyatsiya va talaffuzni ongli boshqarish ko'nikmalariga tayangan murakkab jarayondir.

Nutq texnikasi tushunchasi bir nechta ilmiy yo‘nalishlar kesishmasida shakllangan. Fonetika fanida u tovush hosil qilish jarayoni sifatida, pedagogikada esa o‘qitish va o‘rgatish mahorati sifatida talqin etiladi. Sahna san’atida esa nutq texnikasi — aktyorning sahnaviy obrazni so‘z orqali ifodalash vositasidir.

Nutq texnikasining asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardir: Nafas texnikasi – ovoz uchun havo manbai, u to‘g‘ri nafas olish va chiqarish bilan bog‘liq. Ovoz texnikasi – ovoz balandligi, tembr, jarangdorlik va rezonansni boshqarish ko‘nikmasi.

Artikulyatsiya – tovushlarni aniq talaffuz qilish, nutq organlari harakatining uyg‘unligi.

Diktsiya – nutqning aniqligi, eshitiluvchanligi va estetik ifoda darajasi. Bu unsurlar bir butun tizimni tashkil etib, sahna ijrochisining nutqiy madaniyatini belgilaydi. Sahna nutqi darslarida o‘quvchilarning nutq texnikasini rivojlantirish uchun bosqichma-bosqich mashg‘ulotlar tizimi qo‘llanadi. Dastlab, nafas va ovoz ustida ishlash mashqlari bajariladi. Masalan: Diaphragmal nafas mashqlari – havo oqimini boshqarish uchun;

Rezonans mashqlari – ovoz jarangdorligini kuchaytirish uchun;

Artikulyatsiya mashqlari – lab, til va jag‘ mushaklarini faollashtirish uchun;

Diktsion mashqlar – tez aytish, she’r o‘qish, ifodali monologlar orqali talaffuzni aniq qilish uchun. Bu jarayonda pedagog talabalarning individual ovoz xususiyatlarini hisobga olib, ularga mos metodlarni tanlaydi. Interfaol yondashuvlardan - “rolga kirish”, “intonatsion o‘yin”, “improvizatsion sahna” kabi mashg‘ulotlar samarali natija beradi.

Nutq texnikasini shakllantirishda bir necha ilmiy yondashuvlar muhim o‘rin tutadi:

Fiziologik yondashuv – nutq apparatining anatomik imkoniyatlarini to‘g‘ri ishlatish;

Psixologik yondashuv – sahnaviy nutqda emotsional holatning muvofiqligini ta’minlash;

Pedagogik yondashuv – talabalarda mustaqil fikrlash va badiiy nutqni ongli boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirish. Bu yondashuvlar uyg‘un qo‘llanganda, talaba nutq texnikasini nafaqat mexanik ravishda, balki ijodiy asosda o‘zlashtiradi.

Bugungi ta’lim jarayonida an’anaviy mashqlar bilan bir qatorda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish muhimdir. Masalan: Ovoz tahlili dasturlari (Praat, Voice Tools) orqali talaffuzni tahlil qilish;

Video tahlil orqali sahnaviy nutqni baholash;

Audio yozuvlar yordamida o‘z nutqini eshitib, tahlil qilish. Bu usullar talabada refleksiv fikrlashni rivojlantiradi va nutq texnikasini tezroq shakllantiradi.

Sahna nutqi darslarida nutq texnikasini shakllantirish nazariy va amaliy jihatdan uzviy jarayondir. U o‘z ichiga fiziologik, psixologik va pedagogik komponentlarni oladi. Nafas, ovoz, artikulyatsiya va diktsiya ustida tizimli ishlash orqali talabada badiiy ifoda madaniyati, nutqiy erkinlik va sahnaviy ishonchlilik shakllanadi.

Shunday qilib, nutq texnikasini puxta egallash sahna ijrochiligining poydevorini tashkil etadi va har bir aktyor, boshlovchi yoki o‘qituvchi uchun zarur kommunikativ kompetensiyani belgilaydi.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Stanislavskiy K. S. Aktorlik san’ati asoslari. – Moskva: Iskusstvo, 1989.
2. Yuzeyev A. Sahna nutqi asoslari. – Toshkent: G‘. G‘ulom nomidagi nashriyot, 2005.
3. G‘ulomov A. Nutq madaniyati va ifoda san’ati. – Toshkent: O‘zbekiston, 2012.
4. Rahimov D. Sahna nutqi va ovoz texnikasi. – Toshkent, 2019.
5. Vygotskiy L. S. Psixologiya iskusstva. – Moskva: Pedagogika, 1991.

**REZYUME.** Maqolada sahna nutqi darslarida nutq texnikasini shakllantirishning nazariy asoslari, uning pedagogik va psixologik jihatlari tahlil qilinadi. Nutq texnikasining asosiy tarkibiy qismlari - nafas, ovoz, artikulyatsiya va diktsiyaning o‘zaro bog‘liqligi ochib beriladi. Shuningdek, talabalarda sahnaviy nutq madaniyatini rivojlantirishda interfaol metodlarning o‘rni va samaradorligi yoritiladi.

**РЕЗЮМЕ.** В статье анализируются теоретические основы формирования техники речи на уроках сценической речи, ее педагогические и психологические аспекты. Раскрывается взаимосвязь основных компонентов речевой техники - дыхания, голоса, артикуляции и дикции. Также освещается роль и эффективность интерактивных методов в развитии культуры сценической речи у студентов.

**SUMMARY.** The article analyzes the theoretical foundations of the formation of speech technique in stage speech lessons, its pedagogical and psychological aspects. The interrelationship of the main components of speech technique - breathing, voice, articulation, and diction - is revealed. The role and effectiveness of interactive methods in the development of stage speech culture in students are also highlighted.